

ПРАВОЗНАВСТВО

10-11 класи

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчання учнів старшої школи профільного предмета «Правознавство» спрямоване на реалізацію загальної мети середньої освіти в контексті основ стандарту нової української школи та її профілізації. Вона полягає в розвитку та соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

Випускник старшої школи усвідомлює себе громадянином України, проявляє громадянську активність, є патріотом, здатен жити і цивілізовано взаємодіяти в суспільстві, прагне до вдосконалення і навчання впродовж життя, готовий до свідомого життєвого вибору та самореалізації. Також він поважає національну історію, культуру власного та культуру інших народів, має лінгвістичні навички: вільно володіє державною (і рідною, в разі відмінності) мовою, розвиває навички спілкування різними мовами; спілкується щонайменше однією іноземною мовою, має бажання і здатність до самоосвіти, активний і відповідальний, підприємливий та ініціативний, має уявлення про демократичні засади співжиття, береже природу, безпечно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Актуальність та основоположні засади предмета

Процес розбудови правової держави, заснованої на верховенстві права та пріоритеті прав і свобод людини, формування громадянського суспільства в Україні потребує компетентних, відповідальних, свідомих громадян. Школа має дати випускникам не тільки правові знання, а й сформувати їхні вміння й навички, життєву позицію, компетентність, яких потребує демократичне суспільство.

Транзитивні зміни українського суспільства, реформування української держави, спрямоване на утвердження принципів верховенства права, багатоманітності й плюралізму, відповідальності держави перед людиною й громадянином, зумовлюють переоцінку пріоритетів у суспільному світосприйнятті. Провідними стають такі цінності як людина, її гідність і права, демократія, соціальний мир і добробут.

Важливу роль в означених трансформаційних процесах відіграє правова освіта, що формує правову культуру та правосвідомість людей, перетворюючи ідеали добра, законності та справедливості в мотиваційні чинники їхньої поведінки.

Демократизація суспільних відносин сприяє підвищенню активності особи як суб'єкта цих відносин, що вимагає усвідомлення й розуміння нею процесів, які відбуваються у суспільстві, їх сутності, особливостей організації, функціонування та керування ними. Основою демократичного розвитку українського суспільства мають стати громадяни, здатні розуміти значення права, здійснювати виважений вибір, критично мислити, аналізувати інформацію, толерантно ставитися до думок інших, брати активну участь у суспільному житті.

Сьогоднішнє соціальне замовлення школі полягає в підготовці активних освічених громадян та професійно компетентних членів суспільства. Учень має опанувати правові норми, необхідні йому як громадянину для ефективного соціального функціонування, що є базовими для формування в нього відповідних правових умінь, ціннісних орієнтацій і компетентностей. Нові підходи до змісту правової освіти та комунікації між вчителем і учнями в навчально-виховному процесі має перетворити школу на демократичний правовий простір.

Метою профільного предмета «Правознавство» є:

- формування в учнів системних уявлень про державу та право як основних засобів упорядкування суспільних відносин та вміння використовувати їх у практичному житті;
- формування правової компетентності учнівської молоді, що забезпечує її здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство в розв'язанні суспільних проблем;
- виховання в учнів поваги до людської гідності, дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, рівноправ'я;
- розвиток правової та соціальної грамотності школярів, толерантності, комунікабельності, здатності до активної участі в житті суспільства;
- сприяння професійному визначенню випускників у майбутньому.

Вивчення профільного предмета «Правознавство» передбачене переважно в профільних класах правового, історико-правового, економічного та філософського напрямів.

Завданнями, реалізація яких забезпечить досягнення означеної мети, є:

- 1) сприяти опануванню учнями поняттєвим апаратом, загальнотеоретичною основою для розуміння сутності сучасної держави і права, особливостей їх виникнення, функціонування й розвитку, ролі та функцій в організації суспільних відносин;
- 2) поглибити знання учнів про соціальні норми, верховенство права, державний устрій України;
- 3) сформувати системне уявлення учнів про права та свободи людини і громадянина та механізми захисту прав і свобод;
- 4) сформувати позитивне ставлення до дотримання правових норм, ініціативності в реалізації своїх прав;
- 5) сприяти усвідомленню учнями тісного зв'язку між правовими знаннями й суспільними відносинами, розумінню системи загальнолюдських принципів і цінностей, відображених у Конституції та законах України, правової системи в цілому;
- 6) виробити в учнів уміння аналізувати суспільно-політичні події, правові явища і процеси;
- 7) розвинути вміння учнів користуватися правовими актами, правничою літературою, Інтернет джерелами;
- 8) сформувати в учнів уміння застосовувати норми права в конкретних життєвих ситуаціях.

Зміст навчального матеріалу профільного предмета «Правознавство», побудований на основі людиноцентричного й аксіологічного підходів у контексті юридичної науки. Право розглядається як відкрита система, що базується на невід'ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Методологія відбору змісту програмового матеріалу ґрунтується на системі наукових ідей і понять юридичної науки, загальнолюдських цінностях (право, справедливість, демократія, права і свободи людини), сучасних психолого-педагогічних вимогах до навчання учнів старшої школи.

Наскрізні змістові лінії «людина-людина», «людина-суспільство», «людина-влада», «людина-природа» враховані у змісті програми та очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів із профільного предмета.

Теоретичними основами предмета є філософські, психолого-педагогічні знання й уміння, необхідні для системного вивчення і вирішення суспільно-педагогічних проблем; методологічні принципи (гуманізація та демократизація навчально-виховного процесу; природовідповідність та свободовідповідність; системність; диференціація; міжпредметна інтеграція; наступність і безперервність; культуровідповідність; інтеркультурність), що є підґрунтям для конструювання змісту, вибору форм і методів навчання правознавства; сучасні психолого-педагогічні й методичні підходи (особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, системний, міжпредметний, контекстний, загальношкільний, педагогічного партнерства).

В основу профільного предмета «Правознавство» покладений компетентнісний підхід, що корелюється ключовими компетентностями, визначеними основами стандарту нової української школи.

Компетентнісний потенціал предмета
(за ключовими компетентностями)

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовами	Уміння: доступно й переконливо висловлювати думки, використовувати виражальні можливості мови для опису правових явищ і подій, реагувати мовними засобами на явища правової дійсності; розрізняти техніки переконування та маніпуляції; вести аргументовану дискусію на правову тематику; читати і розуміти юридичні документи, вміти складати правові документи діловою українською мовою. Ставлення: повага до української як державної / рідної (у разі відмінності) мови, розуміння цінності кожної мови; критичне сприймання інформації правового та суспільно-політичного характеру; толерантне ставлення до альтернативних висловлювань інших людей. Навчальні ресурси: нормативно-правові акти, наукові та публіцистичні твори юридичної тематики, юридичні словники.
2	Спілкування іноземними мовами	Уміння: співвідносити правові поняття й терміни рідною та іноземною мовами, читати і розуміти науково-популярні публікації правового змісту іноземною мовою; створювати іноземною мовою інформацію про правові процеси й явища; спілкуватися з однолітками з інших країн для взаємного обміну знаннями в галузі права. Ставлення: інтерес до суспільно-політичного життя держав регіону, Європи і світу. Навчальні ресурси: іншомовні науково-популярні публікації іноземною мовою, словники.
3	Математична компетентність	Уміння: оперувати статистичними даними, кодувати й декодувати інформацію правового змісту; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки правових понять і явищ. Ставлення: готовність до раціонального осмислення правової інформації. Навчальні ресурси: джерела із статистичними даними, діаграми, таблиці, графіки тощо.
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Уміння: оцінювати правове регулювання впливу людини на навколишнє природне середовище; розкривати вплив на суспільне життя і право технологій і наукових теорій. Ставлення: сталий інтерес до науково-технічного прогресу; готовність раціонально використовувати ресурси в повсякденному житті; долучення до громадських акцій на захист довкілля. Навчальні ресурси: нормативно-правові акти, наукові й публіцистичні твори відповідної тематики.
5	Інформаційно-цифрова компетентність	Уміння: використовувати цифрові технології для пошуку правової інформації, її нагромадження та впорядкування; створювати вербальні й візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією правового змісту в процесі аналізу повідомлень електронних медіа; виявляти джерела та авторів інформації, робити коректні посилання. Ставлення: критичне осмислення інформації правового змісту; дотримання правових норм у роботі з інформацією, зокрема

		авторського права. Навчальні ресурси: публікації на правову, соціально-політичну тематику, електронні інформаційні ресурси, цифрові бібліотеки.
6	Уміння вчитися впродовж життя	Уміння: визначати власні навчальні цілі в соціальній сфері й юриспруденції; аналізувати процес власного навчання, вміти виходити за межі предметного поля, відстежувати зміни у сприйнятті інформації; знаходити й опрацьовувати джерела інформації правового змісту; критично аналізувати й узагальнювати здобуті інформацію й досвід. Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти в минулому і тепер, відкритість до сталого самонавчання, бажання поширювати знання. Навчальні ресурси: джерела й матеріали, в яких відображено алгоритми опрацювання інформації соціального та правового змісту.
7	Ініціативність і підприємливість	Уміння: використовувати позитивний досвід правової дійсності для прогнозування особистих поведінкових моделей та вибору дійових життєвих стратегій; виявляти можливості й загрози для майбутньої професійної та підприємницької діяльності; демонструвати готовність і вміння розв'язувати соціальні питання й проблеми спільноти; ініціювати нові ідеї, оцінювати переваги і ризики, вести перемовини, працювати самостійно і в групі; планувати, організовувати, реалізовувати індивідуальні / командні проекти (зокрема дослідницько-пошукові), представляти їх результати. Ставлення: готовність застосовувати когнітивні вміння в майбутній професійній діяльності, особистому й громадському житті. Навчальні ресурси: кооперація та діалогове спілкування в навчанні та позакласній роботі.
8	Соціальна та громадянська компетентності	Уміння: виконувати різні соціальні ролі, нести відповідальність за власні ініціативи й доручену справу; вибирати тактику поведінки в соціальних ролях на основі норм права; досягати порозуміння та будувати ефективну комунікацію на різних рівнях; ініціювати соціальні акції, проявляти громадянську активність в житті спільноти. Ставлення: ідентифікація себе як особистості й громадянина України; усвідомлення цінності людини (її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки); пошанування досвіду й цінностей власного й інших народів, держав, релігій і культур; толерантне ставлення до життєвої позиції іншого; підтримка волонтерства, соціальних проектів та ініціатив. Навчальні ресурси: Конституція України, міжнародні декларації, конвенції та пакти, біографії борців за права людини, сучасні публіцистичні твори.
9	Обізнаність та самовираження у сфері культури	Уміння: утверджувати й популяризувати правову культуру як основу демократичного суспільства. Ставлення: толерантність та пошанування загальнолюдських цінностей, трансляція культурного досвіду. Навчальні ресурси: публіцистичні твори, творчі проекти.
10	Екологічна грамотність і здорове життя	Уміння: екологічне мислення та здоров'язберігаюча діяльність на основі правових знань. Ставлення: відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, до навколишнього середовища як потенційного

		джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини й спільноти; дотримання правових норм у довіччлі; бережливе природокористування, відповідальність за власну діяльність у природі; усвідомлення значення здоров'я для самовираження та соціальної взаємодії. Навчальні ресурси: нормативно-правові акти; соціальні / екологічні проекти; Інтернет джерела з питань впливу природного та техногенного середовища на здоров'я й безпеку людини.
--	--	--

Правова предметна компетентність

Комплексним показником рівня навчання старшокласників правознавства є **правова предметна компетентність** учнів у сукупності її складників (компетенцій).

Правова компетентність – це сукупність набутих учнями в навчанні правознавства правових знань, предметних умінь, характерних рис, необхідних для виконання певних дій із метою розв'язання завдань, проблем, ситуацій згідно приписів норм права в навчанні й житті. Вона виступає сукупністю пов'язаних між собою правових компетенцій, що уналежнюються в когнітивному (правові знання), діяльнісно-процесуальному (правові вміння й позитивний соціально-правовий досвід у правовій сфері) та аксіологічному (особистісно ціннісне ставлення до правових явищ і процесів) компонентах.

Складниками правової предметної компетентності є:

- *інформаційна компетенція*: уміння учня / учениці працювати з джерелами права та юридичними документами; користуватись підручником із правознавства, довідковою літературою (зокрема, енциклопедичною), Інтернетом тощо для самостійного пошуку правової інформації; аналізувати й систематизувати інформацію правового змісту, складаючи плани, тези, таблиці й схеми; користуватися зразками юридичних документів;

- *логічна компетенція*: уміння учня / учениці тлумачити та застосовувати правові поняття, терміни, категорії для аналізу й пояснення правових явищ, процесів, подій державно-правової дійсності; визначати причиново-наслідкові зв'язки, сутність і значення правових явищ, процесів і подій; визначати суть і форми зв'язків особи і суспільства, суспільства і держави, держави і особи; аналізувати, синтезувати, порівнювати й узагальнювати інформацію правового змісту;

- *діяльнісно-процесуальна компетенція*: уміння учня/учениці представляти правові знання в різних формах (усній, письмовій, графічній тощо), використовувати їх для виконання практичних завдань, аналізу правових ситуацій й розв'язання правових задач; здійснювати й пояснювати вибір моделі поведінки в життєвих ситуаціях на підставі норм права й положень законодавства, реалізувати їх у правовідносинах різних видів; визначати ситуації, що потребують звернення до правника по правову допомогу; усвідомлювати відповідальність за власну поведінку в правовому просторі;

- *аксіологічна компетенція*: уміння учня формулювати емоційно-ціннісне ставлення до права як суспільного явища, що задовольняє інтереси і потреби суспільства, окреслює бажані ідейно-ціннісні настанови людини; висловлювати власні оцінні судження, оперуючи такими категоріями як справедливість, право, демократія, свобода, гідність, відповідальність, права людини, спираючись на набуті знання, загальнолюдські й національні цінності та особисту систему цінностей; формулювати обґрунтовану думку щодо суспільних проблем та державних реалій, пов'язаних із правом.

Зміст предмета

Профільне навчання правознавства реалізується на засадах предметного поглиблення знань, що передбачає більш повне в порівнянні з рівнем стандарту опанування учнями понять, законів, теорій правової науки, формування в них складних предметних понять і вищого рівня правової компетентності в процесі активного навчання, дослідницької й проектної діяльності учнів. Профільний предмет «Правознавство» відіграє важливу роль у професійної орієнтації учнів на діяльність у сфері юриспруденції.

Правознавство як профільний предмет старшої школи базується на юридичній науці, що вивчає право як особливу систему соціальних норм, правові форми організації й діяльності держави та політичної системи суспільства загалом. Із урахуванням змісту сучасної системи знань про державно-правові явища і процеси, особливостей організації навчального процесу, міжкурсових зв'язків зміст предмета «Правознавство» (профільний рівень) уналежнює такі змістовно-тематичні блоки:

Блок I. Основи теорії держави і права.

Блок II. Основи публічного права України.

Блок III. Основи приватного права України.

Основними принципами конструювання змісту предмета «Правознавство» є:

- забезпечення цілісності світоглядних знань та правових уявлень старшокласників, їхніх умінь та способів діяльності;
- відповідність індивідуальним та віковим особливостям учнів;
- формування ціннісних орієнтацій особистості та мотивації до правомірної поведінки, соціального партнерства, активної громадянської діяльності;
- реалізація міжпредметних (з історією, географією, літературою, іноземними мовами тощо) та міжкурсових (з предметом «Основи правознавства, 9 клас») зв'язків.

Основними (базовими) поняттями предмета «Правознавство» є **людина, особа, громадянин, суспільство, держава, право, демократія, права людини, відповідальність**.

Навчання старшокласників профільного предмета «Правознавство» спрямоване на формування й розвиток таких їхніх умінь як-от:

- вільно оперувати в усній та письмовій мові основними поняттями правової науки;
- самостійно шукати, знаходити, отримувати, аналізувати та обробляти правову інформацію з різних джерел та подавати її в різних формах;
- орієнтуватись у системі національного законодавства, вміти використовувати положення нормативно-правових актів, пояснювати зміст юридичного документа та шляхи його застосування, складати юридичні документи;
- використовувати правові знання для аналізу правових ситуацій й розв'язання юридичних задач;
- міркувати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, критично мислити на правовому матеріалі;
- висловлювати й аргументувати власну думку, визначати та обирати альтернативне рішення і підходи, спілкуватися в малих і великих групах;
- захищати свої права та права інших, застосовуючи правові знання й предметні вміння;
- вести конструктивний діалог, співпрацювати з іншими, шукати зони згоди та досягати компромісу, поважати думку інших, проявляти толерантність;
- реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим людям у захисті їхніх прав.

Особливості навчально-виховного процесу

Ефективність навчання учнів профільних класів правознавства виявляється в досягненні мети й завдань навчання через засвоєння учнями правових знань, розвиток їхніх предметних умінь і навичок, розширення ціннісного досвіду. Це потребує впровадження у навчальний процес методичного інструментарію, спрямованого на формування ключових та правової предметної компетентностей старшокласників, що реалізується в їхньому активному залученні до проблемного навчання, розвитку критичного мислення, самостійності суджень, творчої діяльності. Організація навчання старшокласників профільного предмета правознавства має заохочувати плюралізм їхніх думок та поглядів, формувати здатність орієнтуватися у складних суспільно-правових процесах, оцінювати правові події та явища, усвідомлювати специфіку правничих професій.

Навчання старшокласників профільного предмета «Правознавство» передбачає системний підхід у формуванні поняттєвого апарату, оптимальне поєднання в навчальному процесі фронтальних і кооперативних методів навчання, індивідуалізацію навчання через

застосування прийомів самостійної роботи, розвиток й удосконалення предметних умінь, необхідних у майбутній професійній діяльності в правничій сфері.

Для реалізації компетентнісного підходу в навчанні правознавства ефективними є активні та інтерактивні методи, що сприяють:

- залученню до навчальної діяльності практично всіх учнів, перебуванню їх у постійному навчальному пошуку;
- виробленню соціально важливих навичок комунікації, взаємодії, співпраці й ухвалення спільних рішень;
- розвитку вмінь вести дискусії, формулювати аргументовані судження й обґрунтовані висновки, поважати альтернативну думку, будувати конструктивні відносини в групі, уникати конфліктів, шукати зони згоди та знаходити спільне розв'язання проблем;
- підвищенню рівня опанування аналізом, синтезом, узагальненням і абстрагуванням;
- розвитку вмінь виявляти різні погляди на правові проблеми, сприймати й оцінювати спектр думок щодо них, шукати й аналізувати різні джерела інформації правового змісту, моделювати правові ситуації.

На уроках правознавства в старшій школі слід застосовувати такі інтерактивні методи як імітаційні та рольові ігри, спрощене судове слухання, мозковий штурм, прес-метод, дискусія та ін. Учитель має залучати учнів до роботи в малих групах, аналізу нормативно-правових актів і правових ситуацій, розв'язання юридичних задач, складання правових документів, підготовки доповідей та презентацій, індивідуальних і групових проектів, процедур рефлексії та самооцінювання тощо. З метою посилення профорієнтаційної спрямованості профільного предмета «Правознавство» слід залучати учнів до організації й проведення зустрічей з депутатами місцевих рад, державними службовцями, поліцейськими, представниками правничих професій (суддями, адвокатами, нотаріусами тощо).

Структура програми та організація навчання учнів

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за темами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів та змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені у формі знань, умінь та ставлень, що охоплюють когнітивний, діяльнісний і аксіологічний компоненти правової компетентності учнів.

Програма профільного предмета «Правознавство» структурована за блоками, розділами й темами. Зміст кожної теми програми містить перелік питань, не розділених на окремі уроки. У межах загальнорічної кількості годин, орієнтуючись на очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, учитель може самостійно визначати навчальний час для опанування учнями розділом, темами програми, не порушуючи при цьому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності учнів, враховуючи умови й особливості навчального процесу, пізнавальні можливості школярів та власний підхід до викладання предмета.

Програмою передбачено практичні заняття, що мають конкретну назву, а також уроки повторення й узагальнення (наприкінці кожного розділу). Учитель може провести практичне заняття за іншою тематикою та використати відведений програмою час для повторення й узагальнення на власний розсуд в рамках основних питань розділу при збереженні загальної спрямованості заняття на компетентнісний підхід.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів за цією програмою вчитель відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі. При цьому, обираючи форми та методи власної діяльності й навчальної діяльності учнів із правознавства, він має враховувати специфіку регіону, особливості навчального закладу та класного колективу, вікові й індивідуальні особливості учнів.

Програма передбачає вивчення предмета «Правознавство» (профільний рівень) в 10-11 класах двох років навчання (3 години на тиждень).

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

10 КЛАС		
Блок 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА		
Тема	Очікувані результати навчально - пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Вступ		
Вступ	Учень/учениця: <i>дає</i> загальну характеристику предмета, <i>визначає</i> його мету, завдання та структуру; <i>пояснює</i> як працювати над матеріалом на уроках та вдома, як користуватися підручником та правовими актами; <i>висловлює</i> власні очікування щодо вивчення предмета.	Поняття, мета, завдання й структура профільного предмета «Правознавство». Забезпечення предмета (програма, підручник, правові акти). Особливості роботи на уроках та вдома.
Розділ 1. Держава		
Тема 1. Виникнення держави і права	Учень/учениця: <i>називає</i> основні ознаки влади і суспільства у додержавний період, причини виникнення держави і права, історичні типи держав, інститути врегулювання суспільних відносин у додержавний період; <i>застосовує поняття та терміни:</i> суспільство, влада; <i>характеризує й порівнює</i> основні теорії походження держави і права; <i>оцінює</i> значення виникнення держави як соціального та політико-правового інституту.	Влада і суспільство у додержавний період. Причини виникнення держави і права. Теорії походження держави і права. Історичні типи держав і цивілізаційний підхід.
Тема 2. Поняття, ознаки, сутність держави	Учень/учениця: <i>називає</i> основні ознаки держави, види функцій держави; <i>застосовує поняття та терміни:</i> держава, суверенітет, функції держави, правова держава, громадянське суспільство; <i>описує</i> форми реалізації та методи здійснення функцій держави; <i>визначає</i> соціальну сутність держави; <i>характеризує</i> правову державу; <i>оцінює</i> шляхи формування правової держави в Україні.	Поняття та ознаки держави. Сутність держави. Суверенітет та його види. Поняття та види функцій держави. Правова держава. Громадянське суспільство.
Тема 3. Державний лад	Учень/учениця: <i>називає</i> види форм правління, територіального устрою, політичного режиму; <i>застосовує поняття та терміни:</i> державний лад, монархія, республіка, унітарна держава, федерація, імперія, конфедерація, тоталітаризм, авторитаризм, метрополія, колонія; <i>описує</i> форми державного правління, територіального устрою, політичного режиму; <i>порівнює</i> федерацію й конфедерацію, демократичний та недемократичний	Поняття державного ладу. Форма державного правління. Монархія та її види. Республіка та її види. Форма державного (територіального) устрою. Унітарна держава. Автономія. Складна держава. Федерація та її види. Імперія (метрополія, колонія). Конфедерація. Форма державно-політичного режиму. Демократичний політичний режим. Недемократичний політичний режим.

	державно-правові режими; <i>характеризує</i> демократичну державу; <i>оцінює</i> демократію як загальнолюдську цінність.	
Практичне заняття: Порівняльна характеристика державного ладу зарубіжних країн.		
Тема 4. Народовладдя	Учень/учениця: <i>називає</i> форми демократії, види виборів, види виборчих систем, види референдумів <i>застосовує поняття та терміни:</i> народовладдя, вибори, виборче право, референдум, абсентеїзм; <i>розрізняє</i> активне і пасивне виборче право; <i>описує</i> виборчий процес та його стадії; порядок призначення та проведення референдумів; <i>порівнює</i> мажоритарну та пропорційну виборчі системи; <i>характеризує</i> принципи виборчого права, види виборів та референдумів; <i>висловлює судження</i> щодо народного волевиявлення як основного принципу демократії.	Поняття народовладдя та народного волевиявлення. Безпосередня та представницька демократії. Поняття і види виборів. Виборче право. Активне і пасивне виборче право. Принципи виборчого права. Абсентеїзм. Виборчі цензи. Прямі та непрямі вибори. Поняття та види виборчих систем. Мажоритарна виборча система та її види. Пропорційна виборча система та її види. Змішана виборча система та її види. Імперативний мандат. Вільний мандат. Види виборів за територією, за об'єктом, за часом проведення, за правовими наслідками. Виборчий процес. Одномандатний та багатомандатний виборчі округи. Поняття і види референдумів. Плебісцит. Порядок призначення та проведення референдуму.
Тема 5. Органи державної влади та місцевого самоврядування	Учень/учениця: <i>називає</i> органи законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування; <i>застосовує поняття та терміни:</i> державний апарат, державний орган, парламент, уряд, суд, місцевого самоврядування, імпічмент; <i>описує</i> ознаки державного органу, основні завдання органів законодавчої, виконавчої та судової влади, конституційного суду, місцевого самоврядування; правоохоронні органи та їх завдання; повноваження суддів, суду присяжних; <i>пояснює</i>, що таке юрисдикція судів; <i>розрізняє</i> апеляцію і касацію; <i>характеризує й порівнює</i> органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; моделі місцевого самоврядування.	Державна влада та її ознаки. Державний апарат. Державний орган. Класифікація органів держави. Законодавча влада: поняття, завдання. Парламент. Бікамералізм. Інститут президентства: поняття, завдання. Процедура імпічменту. Виконавча влада: поняття, завдання. Органи виконавчої влади. Центральні органи виконавчої влади. Місцеве самоврядування (місцеве самоуправління). Моделі місцевого самоврядування. Судова влада: поняття, завдання. Суд. Юрисдикція судів. Інстанція суду. Спеціалізація суду. Суд присяжних. Апеляція. Касація. Правоохоронні органи: поняття, основні напрямки діяльності.
Тема 6. Держава, особа, суспільство	Учень/учениця: <i>називає</i> підстави набуття і припинення громадянства; <i>застосовує поняття та терміни:</i> людина, індивід, особа, громадянство, іноземець,	Співвідношення держави, особи, суспільства. Людина. Індивід. Особа. Фізична особа. Юридична особа.

	апатрид, біпатрид; <i>порівнює</i> правовий статус громадянина, іноземця, особи без громадянства; <i>розрізняє</i> фізичну і юридичну особу; <i>характеризує</i> співвідношення держави, особи, суспільства.	Громадянство: поняття, підстави набуття і припинення. Іноземці, апатриди, біпатриди.
Практичне заняття: Громадянство.		
Повторення й узагальнення		
Розділ 2. Право		
Тема 1. Право як особливий вид соціальних норм	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> ознаки та види соціальних норм, основні ознаки права; <i>застосовує поняття та терміни:</i> соціальні норми, право, функції права; <i>описує</i> види соціальних норм, принципи права; <i>характеризує</i> право як особливий вид соціальних норм; <i>порівнює</i> об'єктивне і суб'єктивне право; <i>визначає</i> способи реалізації норм права; <i>оцінює</i> право як один із ефективних способів суспільного упорядкування.	Система соціальних норм. Місце і роль права в цій системі. Поняття права. Ознаки права. Об'єктивне та суб'єктивне право. Функції права та їх види. Гуманістичні принципи права (справедливості, рівності, свободи, гуманізму). Загальні принципи права (пропорційності, правової визначеності, розумності, добросовісності, субсидіарності). Реалізація норм права.
Тема 2. Система права	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> види правових систем і правових сімей, елементи системи права; <i>застосовує поняття та терміни:</i> норма права, правовий інститут, галузь права, система права; <i>описує</i> структуру правової норми, види правових норм, правові сім'ї; <i>характеризує</i> предмет і метод правового регулювання; основні галузі права України; <i>порівнює</i> публічне і приватне право.	Поняття системи права як внутрішньої його організації. Правова система і правові сім'ї. Норма права та її структура. Види правових норм. Поняття предмету і методу правового регулювання. Правовий інститут та його види. Галузь права. Публічне право. Приватне право.
Тема 3. Форми права. Джерела права	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> форми права; види нормативно-правових актів; <i>застосовує поняття та терміни:</i> правовий звичай, нормативно-правовий акт, нормативний договір, міжнародний договір, правовий прецедент; <i>порівнює</i> нормативно-правовий акт і нормативно-правовий договір; правовий прецедент і правовий звичай; <i>характеризує</i> джерела права.	Форми права. Джерела права. Правовий звичай. Релігійно-правові норми. Правовий прецедент. Нормативний договір. Нормативно-правовий акт. Міжнародно-правовий акт. Міжнародний договір.
Практичне заняття: Норми права.		
Тема 4. Законодавство	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> види нормативно-правових актів; види законів та підзаконних нормативно-правових актів; <i>застосовує поняття та терміни:</i> законодавство, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, конституція; <i>описує</i> структуру законодавства; ознаки конституції; <i>розрізняє</i> право і законодавство; <i>порівнює</i> закон і підзаконний нормативно-правовий акт; нормативно-правовий акт та індивідуальний	Поняття законодавства. Право і законодавство. Система законодавства. Структура законодавства та її види. Нормативний припис. Індивідуальний припис. Нормативний інститут. Галузь законодавства. Види нормативних актів. Дія нормативних актів у часі, просторі та щодо кола осіб. Індивідуальний акт. Закон: поняття та види.

	акт.	Конституція: ознаки та види. Підзаконні нормативно-правові акти та їх види. Акти органів місцевого самоврядування. Локально-правові акти.
Тема 5. Правотворення. Систематизація законодавства	Учень/учениця: <i>називає</i> види реалізації норм права; види систематизації законодавства; <i>застосовує поняття та терміни:</i> правозастосування, тлумачення норм права; інкорпорація, кодифікація, консолідація; <i>описує</i> способи тлумачення правових норм; <i>характеризує</i> етапи правотворчої діяльності; <i>порівнює</i> інкорпорацію і кодифікацію.	Правотворчість як процес організації права. Етапи правотворчої діяльності. Правозастосування. Правозастосовний акт. Тлумачення норм права. Способи тлумачення правових норм. Поняття систематизації законодавства. Інкорпорація та її види. Консолідація. Кодифікація та її види. Кодекси, статuti та положення.
Практичне заняття: Види систематизації правових актів.		
Тема 6. Правовідносини	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правовідносин; <i>застосовує поняття та терміни:</i> правовідносини, юридичні факти, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність; <i>описує</i> структуру правовідносин, види юридичних фактів; <i>характеризує</i> суб'єкти і об'єкти правовідносин; зміст правовідносин; <i>порівнює</i> правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб; <i>застосовує знання з теми</i> для розв'язання правових ситуацій.	Поняття та ознаки правовідносин. Види правовідносин. Структура правовідносин. Суб'єкти правовідносин. Об'єкти правовідносин. Зміст правовідносин. Юридичні факти та їх види. Правосуб'єктність. Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність.
Тема 7. Правомірна поведінка і правопорушення	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правомірної поведінки; ознаки правопорушення; види правопорушень; <i>застосовує поняття та терміни:</i> правопорушення, вина та <i>підкріплює прикладами</i> ; <i>описує</i> суспільно корисну і суспільно шкідливу поведінку; <i>розрізняє</i> правомірну, протиправну й індіферентну до права поведінку; <i>характеризує</i> форми вини, склад правопорушення; <i>застосовує знання з теми</i> для розв'язання правових ситуацій.	Поняття поведінки. Суспільно корисна і суспільно шкідлива поведінка. Правова поведінка, її види. Правомірна поведінка. Протиправна поведінка. Поняття, ознаки правопорушення. Склад правопорушення. Вина. Прямий та непрямий умисел. Необережність. Мотив, мета правопорушення.
Тема 8. Юридична відповідальність	Учень/учениця: <i>називає</i> принципи і функції юридичної відповідальності; види юридичної відповідальності; обставини, що виключають юридичну відповідальність; <i>застосовує поняття та терміни:</i> юридична відповідальність, презумпція невинуватості; <i>описує</i> види юридичної відповідальності та <i>підкріплює прикладами</i> ; <i>розрізняє</i> перспективну і ретроспективну	Відповідальність особи: перспективна і ретроспективна. Поняття, підстави, принципи, цілі й функції юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності. Обставини, що виключають юридичну відповідальність. Презумпція невинуватості.

	відповідальність; характеризує цілі юридичної відповідальності; підстави юридичної відповідальності; оцінює особливий характер юридичної відповідальності; застосовує знання з теми для розв'язання правових ситуацій.	
Практичні заняття: Розв'язання правових ситуацій.		
Тема 9. Законність і правопорядок	Учень/учениця: називає ознаки правопорядку; застосовує поняття та терміни: законність, публічний порядок, правопорядок; описує гарантії законності; характеризує зв'язок між законністю і правопорядком.	Поняття законності. Суспільний порядок. Публічний порядок. Правопорядок. Гарантії законності.
Тема 10. Правосвідомість	Учень/учениця: застосовує поняття та терміни: правова ідеологія, правова психологія, правова культура; розрізняє правову ідеологію і правову психологію; описує структуру правосвідомості; висловлює судження щодо умов формування правової культури особи.	Правосвідомість. Правова ідеологія. Правова психологія. Правова культура.
Повторення й узагальнення		
Розділ 1. Конституційне право України		
Тема 1. Поняття конституційного права України	Учень/учениця: називає предмет галузі, суб'єкти конституційно-правових відносин, метод конституційно-правового регулювання, джерела конституційного права; застосовує поняття та терміни: конституція, правонаступництво; описує структуру Конституції України; аналізує Декларацію про державний суверенітет України та Акт проголошення незалежності України; оцінює Конституцію як Основний Закон держави.	Загальна характеристика конституційного права України. Предмет, метод і джерела конституційного права. Конституційно-правові відносини та їх види. Суб'єкти конституційно-правових відносин. Конституційно-правові норми та їх особливості. Загальна характеристика Конституції України. Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України. правонаступництво України.
Тема 2. Загальні засади конституційного ладу України	Учень/учениця: застосовує поняття та терміни: державні символи, державна мова, національні меншини; описує форму правління, територіального устрою та політичного режиму України, державні символи України; визначає статус державної мови.	Форма правління, форма територіального устрою та політичного режиму України. Національні меншини. Законодавство про мови. Державна символіка. Державний Прапор. Державний Герб. Державний Гімн.
Тема 3. Громадянство України	Учень/учениця: називає умови прийняття до громадянства України; органи, що вирішують питання громадянства; застосовує поняття та терміни: громадянство, громадянин, іноземець, особа без громадянства;	Поняття громадянства. Підстави набуття громадянства України. Умови прийняття до громадянства. Підстави припинення громадянства України. Органи, що вирішують питання громадянства.

	<i>описує</i> підстави набуття і припинення громадянства України; <i>порівнює</i> вихід з громадянства і втрату громадянства; прийняття до громадянства та поновлення у громадянстві; <i>оцінює</i> значення права на громадянство.	
Тема 4. Міжнародне право прав людини	Учень/учениця: <i>описує</i> історію розвитку міжнародного права прав людини, теорію поколінь прав людини, нормативні документи, що закріплюють права людини, міжнародний моніторинг здійснення та забезпечення прав людини, систему міжнародного захисту прав людини; <i>характеризує</i> міжнародні стандарти прав людини; міжамериканську та європейську системи захисту прав людини та <i>підкріплює прикладами</i>; <i>оцінює</i> значення для особи існування системи міжнародного захисту прав людини.	Історія розвитку міжнародного права прав людини. Міжнародні стандарти у галузі прав людини: поняття, акти, що їх закріплюють. Основоположні права та свободи людини. Покоління прав людини. Гарантії та механізми захисту прав і свобод людини: поняття і види. Загальна декларація прав людини. Міжнародні договори з прав людини. Міжамериканська та європейська системи захисту прав людини. Міжнародний моніторинг здійснення та забезпечення прав людини. Система міжнародного захисту прав людини.
Тема 5. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	Учень/учениця: <i>застосовує поняття та терміни:</i> основоположні права і свободи людини; обов'язки громадян України; правовий статус та <i>підкріплює прикладами</i>; <i>описує</i> види прав і свобод людини та громадянина, правовий статус іноземців, біженців, тимчасово переміщених осіб, порядок проходження військової служби; <i>аналізує</i> статті Розділу II Конституції України; <i>визначає</i> права і свободи людини і громадянина в умовах надзвичайного і воєнного станів; <i>характеризує</i> особисті, політичні, економічні, соціальні й культурні права і свободи людини і громадянина; <i>оцінює</i> права і свободи людини як загальнолюдську цінність.	Поняття конституційних прав і свобод людини і громадянина. Гарантії конституційних прав і свобод. Омбудсман. Особисті (громадянські) права і свободи. Право на свободу світогляду і віросповідання. Політичні права і свободи. Право на свободу об'єднання у політичні партії і громадські організації. Економічні права і свободи. Соціальні права і свободи. Культурні (духовні) права і свободи. Право на освіту. Конституційні обов'язки громадян України. Військовий обов'язок громадян. Військова служба. Альтернативна (невійськова служба). Права і обов'язки громадян в умовах надзвичайного та воєнного станів. Правовий статус іноземців, біженців та тимчасово переміщених осіб в Україні. Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Практичні заняття: 1. Міжнародні гарантії прав людини на свободу світогляду та віросповідання. 2. Міжнародні гарантії прав людини на мир, здоров'я та безпечне довкілля. 3. Міжнародні гарантії прав дитини. 4. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Обов'язковість практики Європейського суду з прав людини в Україні. 5. Запобігання та протидія корупції у сфері прав людини.		
Тема 6. Народовладдя в Україні	Учень/учениця: <i>називає</i> види референдумів, види виборчих систем, види виборів, суб'єктів виборчого процесу; <i>застосовує поняття та терміни:</i> референдум, вибори; <i>описує</i> процедуру призначення/проголошення референдуму; виборчий процес; <i>порівнює</i> види виборчих систем; <i>аналізує</i> статті Розділу III Конституції України; положення виборчого законодавства; <i>оцінює</i> вибори як форму прямої демократії.	Народне волевиявлення. Референдум: види, порядок призначення (проголошення) та проведення. Загальна характеристика виборчої системи України. Види виборчих систем. Види виборів в Україні та особливості їх проведення.
Тема 7. Законодавча влада України	Учень/учениця: <i>називає</i> повноваження Верховної Ради України; <i>застосовує поняття та терміни:</i> законодавчий процес, парламентський контроль; <i>описує</i> статус, структуру, порядок роботи Верховної Ради України; стадії законодавчого процесу; процедуру виборів народних депутатів України; <i>аналізує</i> статті Розділу IV Конституції України; <i>характеризує</i> правовий статус народного депутата України.	Верховна Рада України: правовий статус, повноваження та структура. Порядок роботи Верховної Ради України. Регламент Верховної Ради України. Правовий статус народних депутатів. Законодавчий процес та його стадії. Поняття парламентського контролю: види та суб'єкти здійснення.
Тема 8. Президент України	Учень/учениця: <i>називає</i> вимоги до кандидата на пост Президента України; підстави дострокового припинення повноважень Президента України; нормативно-правові акти Президента України; <i>застосовує поняття</i> Президент України; <i>описує</i> правовий статус Президента України; повноваження Президента України; процедуру імпідменту; <i>аналізує</i> статті Розділу V Конституції України.	Президент України: правовий статус і повноваження. Нормативно-правові акти Президента України. Припинення повноважень Президента України. Усунення з поста в порядку імпідменту. Рада національної безпеки і оборони України.
Тема 9. Виконавча влада України	Учень/учениця: <i>називає</i> склад Кабінету Міністрів України; центральні і місцеві органи виконавчої влади; <i>застосовує поняття та терміни:</i> Кабінет міністрів України; Прем'єр - Міністр України; міністерство; місцеві державні	Кабінет Міністрів України: склад, порядок призначення, повноваження. Повноваження Прем'єр-Міністра. Центральні органи виконавчої влади.

	адміністрації; описує правовий статус Кабінету Міністрів України; процедуру призначення Прем'єр-Міністра України; підстави припинення повноважень Кабінету Міністрів України; аналізує статті Розділу VI Конституції України; характеризує повноваження Кабінету Міністрів України; повноваження місцевих органів виконавчої влади.	Місцеві органи виконавчої влади.
Тема 10. Місцеве самоврядування в Україні	Учень/учениця: називає органи місцевого самоврядування в Україні; застосовує поняття та терміни: місцеве самоврядування, територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; староста; органи самоорганізації населення; описує повноваження органів місцевого самоврядування; процедуру виборів органів місцевого самоврядування; характеризує правовий статус депутатів місцевих рад, сільського, селищного, міського голови та старости; оцінює значення місцевого самоврядування в Україні.	Поняття, принципи, система місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування. Об'єднана територіальна громада. Правовий статус депутатів місцевих рад. Сільський, селищний, міський голова. Староста села, селища. Акти органів місцевого самоврядування.
Практичне заняття: Вибори органів місцевого самоврядування.		
Тема 11. Судова влада в Україні	Учень/учениця: називає принципи судоустрою в Україні; застосовувати поняття та терміни: правосуддя, судоустрій, судочинство; описує систему судів загальної юрисдикції; повноваження Конституційного Суду України; аналізує статті Розділів VIII, XII Конституції України; розрізняє правосуддя і судочинство; конституційне подання, конституційне звернення і конституційну скаргу; характеризує статус суддів, засади судочинства; оцінює роль судової влади в демократичній державі.	Правосуддя. Принципи судоустрою в Україні. Конституційний Суд України: формування, склад, повноваження. Конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга. Система судоустрою: структура, повноваження. Місцеві суди. Апеляційні суди. Вищі спеціалізовані суди. Верховний Суд. Загальні положення статусу суддів та присяжних. Кваліфікаційний рівень судді. Вища рада правосуддя.
Тема 12. Правоохоронні органи України та адвокатура	Учень/учениця: називає правоохоронні органи України; застосовує поняття та терміни: прокуратура України, СБУ, Національна поліція України, адвокатура, нотаріат; описує завдання прокуратури України, СБУ;	Прокуратура: система та повноваження. Національна поліція України. Служба безпеки України: завдання, система, обов'язки, права. Адвокатура України. Вимоги

	Національної поліції України, вимоги до адвоката, нотаріальні дії; <i>аналізує</i> положення законодавства щодо правоохоронних органів.	до адвоката. Права та обов'язки адвоката. Види адвокатської діяльності. Органи юстиції: завдання та повноваження. Нотаріат. Права та обов'язки нотаріуса. Нотаріальні дії.
Практичне заняття: Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини.		
Повторення й узагальнення		
11 КЛАС		
Блок II. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ		
Теми	Очікувані результати навчально - пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
Розділ 2. Адміністративне право України		
Тема 1. Загальна характеристика адміністративного права України	Учень/учениця: <i>називає</i> джерела адміністративного права; суб'єктів адміністративних правовідносин; заходи адміністративного примусу; застосовує поняття та терміни: адміністративні правовідносини; адміністративне право, публічна адміністрація; <i>описує</i> предмет і метод правового регулювання галузі; <i>визначає</i> співвідношення переконання й примусу в адміністративному праві. <i>оцінює</i> позитивні можливості адміністративного права в управлінських правовідносинах.	Поняття адміністративного права. Джерела адміністративного права. Адміністративні правовідносини. Суб'єкти адміністративних правовідносин. Публічна адміністрація. Співвідношення переконання й примусу в адміністративному праві. Заходи адміністративного примусу.
Тема 2. Публічна служба	Учень/учениця: застосовує поняття та терміни: державна служба, служба в органах місцевого самоврядування; <i>визначає</i> зміст права громадян на проходження державної служби; <i>характеризує</i> права і обов'язки державних службовців, службовців в органах місцевого самоврядування; <i>оцінює</i> значення права громадян на участь в державному управлінні.	Поняття та види публічної служби. Поняття державної служби. Права та обов'язки державних службовців. Основні засади проходження служби в органах місцевого самоврядування.
Тема 3. Адміністративне правопорушення (проступок)	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки адміністративного правопорушення (проступку); застосовує поняття адміністративне правопорушення (проступок); <i>характеризує</i> види адміністративних правопорушень (проступків); застосовує знання з теми для аналізу правових ситуацій.	Поняття, ознаки адміністративного правопорушення (проступку). Склад адміністративного правопорушення (проступку). Види адміністративних правопорушень (проступків).
Тема 4.	Учень/учениця:	Поняття адміністративної

Адміністративна відповідальність	<i>називає</i> види адміністративних стягнень; <i>застосовує поняття та терміни:</i> адміністративна відповідальність, адміністративне стягнення; <i>характеризує</i> стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки); <i>застосовує знання з теми</i> для аналізу правових ситуацій.	відповідальності та її особливості. Підстави адміністративної відповідальності. Адміністративне стягнення: поняття й види. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки).
Тема 5. Адміністративний процес	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> учасників та етапи адміністративного судочинства; види адміністративних проваджень; стадії адміністративного процесу; <i>застосовує поняття та терміни:</i> адміністративне провадження; адміністративне судочинство; адміністративний суд; звернення громадян і електронна петиція; <i>описує</i> провадження у справах за пропозиціями, заявами та скаргами громадян; <i>характеризує</i> етапи адміністративного судочинства; <i>застосовує знання з теми</i> для аналізу правових ситуацій.	Здійснення адміністративного провадження в адміністративному та судовому порядку. Види адміністративних проваджень. Звернення громадян. Електронна петиція. Адміністративне судочинство. Адміністративні суди. Підвідомчість справ (адміністративна юрисдикція). Стадії адміністративно-судового процесу.
Практичне заняття: Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки).		
Повторення й узагальнення		
Розділ 3. Фінансове право України		
Тема 6. Загальна характеристика фінансового права України. Вступ до бюджетного права України	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин; етапи бюджетного процесу; <i>застосовує поняття та терміни:</i> фінансове право; бюджетна система; державний бюджет; доходи; видатки; <i>описує</i> фінансові правовідносини; бюджетну систему України; <i>характеризує</i> предмет і метод правового регулювання галузі; бюджетний процес; доходи та видатки державного бюджету.	Предмет фінансового права. Фінансові правовідносини. Суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин. Бюджет. Бюджетна система України. Бюджетний процес. Державний бюджет України. Доходи та видатки Державного бюджету України.
Тема 7. Податкова система України	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> принципи системи оподаткування; об'єкти, суб'єкти оподаткування; види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства; <i>застосовує поняття та терміни:</i> система оподаткування; податки; збори; мито; <i>розрізняє та підкріплює прикладами</i> загальнодержавні і місцеві податки і збори; <i>описує</i> відповідальність за порушення податкового законодавства; <i>аналізує</i> правові ситуації, використовуючи положення податкового законодавства.	Поняття та принципи системи оподаткування. Платники податків і зборів. Об'єкти оподаткування. Обов'язки та права платників податків і зборів. Податок. Збір. Державне мито. Ознаки податку. Функції податків. Види податків. Загальнодержавні податки та збори. Місцеві податки та збори. Податки з фізичних та юридичних осіб. Податкова політика щодо малого підприємництва. Спрощене оподаткування. Єдиний податок. Відповідальність за порушення податкового законодавства.

		Кримінальна відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів та інших платежів.
Тема 8. Законодавство про банки та банківську діяльність	Учень/учениця: <i>називає</i> види банків в Україні; <i>застосовує поняття та терміни:</i> банк; НБУ; банківська ліцензія; банківська таємниця; <i>описує</i> банківську систему України; порядок створення банків в Україні; основні банківські операції.	Банківська система України. Національний банк України (НБУ). Поняття банку. Порядок створення банків в Україні. Банківські операції та угоди. Обмеження щодо діяльності банків. Банківська таємниця. Заходи впливу, що застосовуються до банків у разі порушення ними законодавства.
Повторення й узагальнення		
Розділ 4. Кримінальне право України		
Тема 9. Загальна характеристика кримінального права України	Учень/учениця: <i>називає</i> предмет та джерела кримінального права <i>застосовує поняття та терміни:</i> кримінальне право; Кримінальний кодекс України; <i>описує</i> Кримінальний кодекс України; дію ККУ відносно осіб, у просторових та часових межах; <i>характеризує</i> завдання та принципи ККУ.	Поняття кримінального права. Принципи кримінального права. Загальна характеристика Кримінального кодексу України (ККУ). Завдання ККУ. Дія ККУ щодо осіб, у просторових та часових межах.
Тема 10. Злочин	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки злочину; види злочинів; стадії вчинення злочину; види співучасників злочину; <i>застосовує поняття та терміни:</i> злочин; склад злочину; неосудність; вина; замах на злочин; співучасник злочину; <i>описує</i> склад злочину; види вини; причинний зв'язок; мотив і мету злочину; форми співучасті у вчиненні злочину; <i>розрізняє</i> співучасників злочину; <i>характеризує</i> види злочинів; стадії вчинення злочину; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень ККУ.	Поняття злочину. Ознаки злочину. Склад злочину. Види злочинів в залежності від ступеня тяжкості. Мотиви скоєння злочинів. Неосудність: медичний та юридичний критерії. Вина та її види. Мотив. Мета. Дія. Суспільно-небезпечні наслідки. Причинно-наслідковий зв'язок. Стадії злочину. Замах на злочин. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця. Співучасть у вчиненні злочину. Поняття співучасті. Види співучасників. Форми співучасті.
Тема 11. Кримінальна відповідальність	Учень/учениця: <i>називає</i> обставини, що виключають злочинність діяння; <i>застосовує поняття та терміни:</i> кримінальна відповідальність; необхідна оборона; крайня необхідність; уявна оборона; <i>описує</i> підстави кримінальної відповідальності; підстави звільнення від кримінальної відповідальності; <i>порівнює</i> необхідну оборону і крайню необхідність; крайню необхідність і діяння, пов'язане з ризиком; <i>розрізняє</i> фізичний і психічний примус; обставини, що виключають злочинність діяння, і підстави звільнення від	Поняття і підстави кримінальної відповідальності. Обставини, що виключають злочинність діяння. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

	кримінальної відповідальності; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень ККУ.	
Тема 12. Кримінальне покарання	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> мету кримінального покарання; види кримінальних покарань; обставини, що пом'якшують покарання; обставини, що обтяжують покарання; примусові заходи медичного характеру; <i>застосовує поняття та терміни:</i> кримінальне покарання; амністія; помилування; судимість; <i>співвідносить</i> кримінальну відповідальність і покарання; <i>описує</i> порядок призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування; погашення і зняття судимості; порядок застосування примусових заходів медичного характеру; <i>порівнює</i> основні і додаткові покарання; амністію і помилування; погашення і зняття судимості; сукупність і повторність злочинів; <i>характеризує</i> цілі кримінального покарання; види і зміст покарань.	Поняття кримінального покарання. Мета покарання. Види кримінальних покарань згідно ККУ. Основні покарання. Додаткові покарання. Змішані покарання. Порядок призначення покарання судом. Обставини, що пом'якшують покарання. Обставини, що обтяжують покарання. Повторність, сукупність та рецидив злочинів. Призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Звільнення від покарання та його відбування. Порядок звільнення від покарання. Звільнення від покарання з випробуванням. Обмеження прав і свобод особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Амністія. Порядок застосування. Особи, до яких не застосовується амністія. Помилування. Порядок здійснення помилування. Право на клопотання. Судимість. Погашення та зняття судимості. Примусові заходи медичного характеру: види та порядок застосування. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.
Тема 13. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> види покарань, що застосовуються до неповнолітніх; примусові заходи виховного характеру; обставини, що враховуються при призначенні кримінального покарання неповнолітній особі; <i>описує</i> особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх; особливості застосування до неповнолітніх осіб покарань; <i>характеризує</i> покарання, що застосовуються до неповнолітніх; примусові заходи виховного характеру; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі відповідних статей ККУ.	Види покарань, що застосовуються до неповнолітніх. Особливості застосування покарань. Примусові заходи виховного характеру. Умовно-дострокове звільнення неповнолітніх. Інститут пробації в Україні.
Тема 14. Відповідальність за окремі види злочинів	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> окремі види злочинів за об'єктом злочинного посягання; <i>визначає</i> склад окремих видів злочинів; <i>описує</i> кримінальну відповідальність осіб за вчинення окремих видів	Злочини проти основ національної безпеки України. Злочини проти життя та здоров'я особи. Злочини проти волі, честі та гідності особи. Злочини проти виборчих трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

	злочинів; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі відповідних статей ККУ.	Злочини проти власності. Злочини проти громадської безпеки. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Злочини проти громадського порядку та моральності. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.
Практичне заняття: Розв'язання правових ситуацій.		
Розділ 6. Вступ до кримінального процесу України		
Тема 15. Кримінальний процес	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> учасників та етапи кримінального процесу; запобіжні заходи, що застосовуються до осіб; <i>розрізняє</i> органи дізнання та досудового слідства; <i>застосовує поняття та терміни:</i> Кримінальний процесуальний кодекс України; обвинувачуваний, підозрюваний, захисник, потерпілий; <i>характеризує</i> права і обов'язки учасників кримінального процесу; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі відповідних статей Кримінального процесуального кодексу України.	Кримінальний процесуальний кодекс України. Загальні засади кримінального провадження. Учасники кримінального провадження (суд, сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий і його представник). Поняття досудового розслідування (дізнання, досудового слідства). Повідомлення про підозру. Заходи забезпечення кримінального провадження. Запобіжні заходи. Затримання особи. Стадії судового провадження у кримінальному процесі. Особливості провадження у суді присяжних.
Практичне заняття: Захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.		
Повторення й узагальнення		
Блок III. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ		
Розділ 1. Цивільне право України		
Тема 1. Загальна характеристика цивільного права та цивільних правовідносин	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> предмет галузі; суб'єкти цивільно-правових відносин; метод правового регулювання; джерела цивільного права; <i>застосовує поняття і терміни:</i> цивільне право; цивільні правовідносини; об'єкти цивільних правовідносин; речі; аналогія закону, аналогія права; <i>описує та підкріплює прикладами</i> особливості цивільних правовідносин; склад цивільних правовідносин; звичай ділового обороту; об'єкти цивільних правовідносин; <i>характеризує</i> обставини, за яких виникають цивільні права та обов'язки; види юридичних фактів.	Предмет, метод, цивільного права. Звичай ділового обороту. Аналогія закону. Аналогія права. Цивільний кодекс України (ЦКУ). Цивільні правовідносини та їх види. Об'єкти цивільних правовідносин: поняття та види. Річ та її види. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин (юридичні факти). Дії та події. Юридичні акти, юридичні вчинки, юридичні стани.
Тема 2. Суб'єкти цивільних правовідносин	<i>Учень/учениця:</i> <i>називає</i> ознаки фізичних та юридичних осіб; види юридичних осіб; <i>застосовує поняття і терміни:</i> фізична особа, юридична особа; правоздатність, дієздатність; <i>описує та підкріплює прикладами</i> види юридичних осіб; обсяг цивільної дієздатності фізичних і юридичних осіб; <i>характеризує</i> способи виникнення та	Фізичні особи. Правоздатність. Дієздатність та її види. Правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою. Юридичні особи та їх види. Правоздатність та дієздатність юридичної особи. Способи виникнення юридичних осіб. Припинення юридичної особи. Держава як суб'єкт цивільних

	припинення юридичної особи; державу як суб'єкта цивільних правовідносин; правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою.	правовідносин.
Тема 3. Правочини	Учень/учениця: <i>називає</i> ознаки правочину; умови дійсності правочинів; види реституції; <i>застосовує поняття і терміни:</i> правочин; реституція; <i>розрізняє</i> нікчемні та заперечні правочини; <i>описує та підкріплює прикладами</i> підстави визнання правочину недійсним; <i>характеризує</i> правові наслідки визнання правочину недійсним.	Поняття та ознаки правочину. Умови дійсності правочину. Підстави визнання правочину недійсним. Нікчемні та заперечні правочини. Наслідки визнання правочину недійсним. Реституція та її види.
Тема 4. Представництво і довіреність	Учень/учениця: <i>називає</i> підстави виникнення представництва; види представництва; <i>застосовує поняття і терміни:</i> представництво; довіреність; передоручення; <i>розрізняє</i> види довіреностей; <i>описує</i> повноваження представника; підстави припинення довіреності; <i>аналізує</i> відповідні положення цивільного законодавства.	Підстави виникнення представництва. Представник. Особа, яку представляють. Види представництва. Повноваження представника. Види довіреностей. Форма довіреності. Нотаріальне посвідчення. Довіреності, що прирівнюються до нотаріально завірених. Передоручення. Підстави припинення довіреності.
Тема 5. Загальна характеристика права власності та інші речові права	Учень/учениця: <i>називає</i> підстави набуття права власності; об'єкти права власності; речові права на чуже майно; <i>застосовує поняття і терміни:</i> право власності; сервітут, суперфіцій, емфітевзис; <i>описує</i> зміст права власності; <i>характеризує</i> способи набуття права власності; підстави виникнення та припинення права власності.	Поняття права власності. Зміст права власності. Володіння. Користування. Розпорядження. Способи набуття права власності. Підстави припинення права власності. Суб'єкти права власності. Об'єкти права власності. Речові права на чуже майно.
Тема 6. Форми та види власності	Учень/учениця: <i>називає</i> об'єкти і суб'єкти різних форм власності; <i>застосовує поняття і терміни:</i> право приватної власності; право комунальної власності; право державної власності; спільна власність; <i>розрізняє</i> форми та види власності; <i>порівнює</i> спільну часткову і спільну сумісну власність; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Право приватної власності. Суб'єкти та об'єкти права приватної власності. Права щодо своєї приватної власності. Виникнення та припинення права приватної власності. Право державної та комунальної власності. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування як представники суб'єкта державної власності (держави). Об'єкти права державної власності. Суб'єкти та об'єкти права комунальної власності. Право спільної власності. Спільна часткова власність. Спільна сумісна власність.

Тема 7. Право інтелектуальної власності	Учень/учениця: називає суб'єкти та об'єкти інтелектуальної власності; застосовує поняття і терміни: патентування; авторське право; суміжні права; автор; твір; розрізняє авторське право та суміжні права; характеризує особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності; виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності. Особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності. Виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності. Патентування. Авторське право та суміжні права. Суб'єкти авторського права. Автор. Об'єкти авторського права. Твір та його види. Особисті немайнові та майнові авторські права. Суміжні права. Об'єкти та суб'єкти суміжних прав. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав.
Тема 8. Цивільно-правова відповідальність	Учень/учениця: називає підстави цивільно-правової відповідальності; застосовує поняття і терміни: цивільно-правова відповідальність; джерело підвищеної небезпеки; збитки; упущена вигода; необхідна оборона; непереборна сила; порівнює різні види цивільно-правової відповідальності; описує особливості цивільно-правової відповідальності; відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки; характеризує обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності; особливості відповідальності неповнолітніх; відповідальність за чужу вину; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Особливості цивільно-правової відповідальності. Збитки: поняття та види. Реальні збитки. Упущена вигода. Порядок відшкодування. Види цивільно-правової відповідальності. Обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності. Джерело підвищеної небезпеки. Особливості відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Відповідальність за чужу вину. Особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх осіб.
Тема 9. Загальні положення цивільного процесу	Учень/учениця: називає види проваджень у цивільному процесі; стадії цивільного процесу; застосовує поняття і терміни: представництво у суді; третейські суди; позовна заява; характеризує стадії цивільного процесу; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Види проваджень в цивільному процесі. Розгляд цивільних справ третейськими судами. Позовна заява. Учасники. Представництво у суді. Стадії цивільного процесу.
Тема 10. Захист цивільних прав та охоронюваних інтересів	Учень/учениця: називає види та способи захисту цивільних прав, строки захисту цивільних прав; застосовує поняття і терміни: честь, гідність, ділова репутація, моральна шкода, позов, позовна давність; описує строки позовної давності; зупинення, переривання та відновлення строку позовної давності; підстави компенсації моральної шкоди; форми захисту права власності; способи	Види захисту цивільних прав. Захист честі, гідності та ділової репутації особи. Моральна шкода. Підстави та способи компенсації моральної шкоди. Захист права власності. Способи захисту права власності. Віндикаційний позов. Негаторний позов. Способи захисту авторських та суміжних прав. Строк позовної давності. Загальний строк. Спеціальні строки. Перебіг

	захисту авторських права; порівнює віндикаційний та негаторний позови; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	строку позовної давності. Зупинення, переривання та відновлення перебігу строку позовної давності. Випадки, на які не поширюється позовна давність.
Практичне заняття: Звернення до суду у цивільних справах.		
Тема 11. Зобов'язання у цивільному праві	Учень/учениця: називає види зобов'язань; застосовує поняття і терміни: зобов'язання; штраф; пеня; неустойка; порука; гарантія; завдаток; притримання; описує особливості зобов'язань; підстави виникнення і припинення зобов'язань; характеризує способи забезпечення зобов'язань; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Поняття зобов'язання. Виникнення та припинення зобов'язань. Майново-правові та зобов'язано-правові способи забезпечення зобов'язань.
Тема 12. Цивільно-правові договори	Учень/учениця: називає ознаки договору; застосовує поняття і терміни: договір; акцепт; оферта; описує види цивільно-правових договорів; умови дійсності договору; стадії та умови укладання договору; характеризує окремі види договорів; порівнює договір купівлі-продажу і договір дарування; договір позики і договір майнового найму; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Договір та його ознаки. Суб'єкти та об'єкти договору. Умови дійсності договору. Види договорів. Істотні умови договору. Звичайні та випадкові умови. Стадії укладення договору. Характеристика окремих видів договорів.
Тема 13. Основи спадкового права	Учень/учениця: називає види спадкування; види заповіту; п'ять черг спадкоємців; застосовує поняття і терміни: спадкування; заповіт; спадщина; черги спадкоємців; обов'язкова частка спадщини; спадкова трансмісія; порівнює спадкування за законом і спадкування за заповітом; характеризує п'ять черг спадкоємців; час і місце відкриття спадщини; аналізує правові ситуації на основі положень цивільного законодавства.	Спадкове право. Спадкодавець. Спадкоємець. Спадщина. Відкриття спадщини. Спадкування за законом. Спадкування за заповітом. Умови дійсності заповіту. Прийняття спадщини. Спадкова трансмісія. Відумерла спадщина. Поділ спадкового майна
Практичні заняття: 1. Набуття права власності. 2. Оформлення спадкових прав.		
Повторення й узагальнення		
Розділ 2. Господарське право України		
Тема 14. Загальна характеристика господарського права України	Учень/учениця: називає суб'єкти господарського права; суб'єкти господарювання; застосовує поняття господарське право; описує структуру Господарського кодексу України; розрізняє суб'єктів господарського права і суб'єктів господарювання; характеризує права та обов'язки суб'єктів господарювання.	Предмет господарського права. Господарський кодекс України. Поняття та види суб'єктів господарювання. Права та обов'язки суб'єктів господарювання. Фізична особа як суб'єкт господарювання.

Тема 15. Суб'єкти господарювання	Учень/учениця: називає види господарських товариств; види підприємств; застосовує поняття і терміни: підприємницька діяльність; підприємство; господарське товариство; описує порядок реєстрації та припинення підприємницької діяльності; окремі види підприємств; права та обов'язки учасників товариств; характеризує окремі види господарських товариств; розрізняє відкрите і закрите акціонерне товариство; товариство з обмеженою відповідальністю та товариство з додатковою відповідальністю.	Поняття суб'єкта господарювання. Громадянин як суб'єкт господарювання. Підприємство та його види. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств. Промислово-фінансова група. Холдингова компанія. Поняття господарського товариства. Права та обов'язки учасників товариств. Види господарських товариств. Порядок створення господарського товариства. Правовий режим майна суб'єктів господарювання.
Практичне заняття: Реєстрація юридичної особи, фізичної особи-підприємця.		
Тема 16. Господарські договори	Учень/учениця: називає ознаки господарського договору; застосовує поняття і терміни: господарський договір; описує порядок укладення господарських договорів; розрізняє види господарських договорів; порівнює господарський та цивільно-правовий договори.	Поняття господарського договору. Форма господарського договору. Порядок укладення господарських договорів.
Тема 17. Господарсько-правов а відповідальність. Господарський процес	Учень/учениця: називає ознаки господарського правопорушення; учасників господарського процесу; справи, що розглядають господарські суди; застосовує поняття і терміни: господарське правопорушення; господарські санкції; господарські суди; господарські спори; описує види господарських правопорушень; склад господарського правопорушення; види господарських санкцій; процедуру досудового врегулювання господарських спорів; засади господарського судочинства; характеризує підстави господарської відповідальності.	Господарсько-правове правопорушення, його види та склад. Підстави господарсько-правової відповідальності. Види господарсько-правової відповідальності. Господарські санкції. Господарські спори. Досудове врегулювання господарських спорів. Вирішення спорів господарськими судами. Засади господарського судочинства. справи, що розглядають господарські суди. Учасники господарського процесу. Стадії господарського процесу.
Повторення й узагальнення		
Розділ 3. Трудове право України.		
Тема 18. Правове регулювання трудових відносин в Україні	Учень/учениця: називає форми реалізації права на працю в Україні; предмет трудового права; джерела трудового права; застосовує поняття і терміни: трудове право; трудові правовідносини; колективний договір; описує порядок укладання трудового договору; особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи - суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи – підприємця;	Право на працю. Предмет трудового права. Трудові правовідносини. Джерела трудового права. Колективний договір. Порядок укладення. Особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи - суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи – підприємця.

	<i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства.	
Тема 19. Трудовий договір	Учень/учениця: <i>називає</i> умови трудового договору; види трудового договору; підстави припинення трудового договору; <i>застосовує поняття і терміни:</i> трудовий договір; роботодавець; працівник; трудова книжка; <i>описує</i> порядок укладання та розірвання трудового договору; <i>порівнює</i> трудовий і колективний договори; <i>характеризує</i> загальні підстави розірвання трудового договору. <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства.	Поняття трудового договору. Умови трудового договору. Випробувальний строк. Контракт. Порядок укладення трудового договору. Права та обов'язки працівника та роботодавця. Переведення та переміщення працівника. Відсторонення від роботи. Припинення трудового договору. Загальні підстави припинення трудового договору. Розірвання трудового договору за ініціативою працівника. Розірвання трудового договору за ініціативою власника.
Тема 20. Робочий час та час відпочинку	Учень/учениця: <i>називає</i> види робочого часу; види відпусток; <i>застосовує поняття і терміни:</i> робочий час; час відпочинку; відпустка; ненормований робочий день; надурочні роботи; <i>описує</i> особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні; <i>розрізняє і порівнює</i> види відпусток; скорочений і неповний робочий час; <i>характеризує</i> види робочого часу; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства.	Робочий час. Час відпочинку. Особливості праці у вихідні, святкові та неробочі дні. Поняття та види відпусток.
Тема 21. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації	Учень/учениця: <i>називає</i> види дисциплінарних стягнень; <i>застосовує поняття і терміни:</i> трудова дисципліна; правила внутрішнього трудового розпорядку; дисциплінарне стягнення; матеріальна відповідальність; <i>описує</i> порядок накладення дисциплінарного стягнення; підстави матеріальної відповідальності; <i>порівнює</i> матеріальну і дисциплінарну відповідальність; <i>характеризує</i> колективну відповідальність; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень трудового законодавства.	Поняття трудової дисципліни. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Дисциплінарна відповідальність. Дисциплінарні стягнення. Порядок накладення та зняття дисциплінарного стягнення. Поняття та підстави матеріальної відповідальності. Види матеріальної відповідальності. Колективна відповідальність.
Тема 22. Індивідуальні та колективні трудові спори	Учень/учениця: <i>називає</i> види трудових спорів; органи, що вирішують індивідуальні та колективні трудові спори; <i>застосовує поняття і терміни:</i> трудовий спір; страйк; <i>розрізняє</i> індивідуальні та колективні трудові спори; страйк і мітинги; <i>описує</i> порядок вирішення трудових спорів; порядок організації та проведення страйку.	Індивідуальні трудові спори. Порядок вирішення трудових спорів. Колективні трудові спори. Способи вирішення колективних спорів. Страйк: порядок організації та проведення. Обмеження у проведенні страйку.

Тема 23. Оплата праці. Охорона праці	Учень/учениця: називає види заробітної плати; застосовує поняття і терміни: заробітна плата; мінімальна заробітна плата; охорона праці; описує особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні.	Заробітна плата. Структура заробітної плати. Мінімальна заробітна плата. Особливості оплати праці у вихідні, святкові та неробочі дні. Охорона праці.
Практичне заняття: Судовий захист трудових прав.		
Повторення й узагальнення		
Розділ 4. Сімейне право України		
Тема 24. Загальна характеристика сімейного права	Учень/учениця: називає джерела сімейного права; способи захисту сімейних прав та інтересів; ознаки сім'ї; застосовує поняття сім'я; описує структуру СКУ; підстави створення сім'ї.	Загальна характеристика сімейних та прирівняних до них відносин. Джерела сімейного права. Сімейний кодекс України. Сім'я. Підстави створення сім'ї. Способи захисту сімейних прав та інтересів.
Тема 25. Шлюб. Права та обов'язки подружжя	Учень/учениця: називає умови укладання шлюбу; підстави припинення шлюбу; права і обов'язки подружжя; застосовує поняття і терміни: шлюб; шлюбний договір; описує порядок укладання шлюбу; порядок визнання шлюбу недійсним; порядок розірвання шлюбу; порівнює розірвання шлюбу і визнання шлюбу недійсним; характеризує особисті немайнові та майнові права подружжя; правові наслідки визнання шлюбу недійсним; аналізує правові ситуації на основі положень сімейного законодавства.	Поняття шлюбу. Умови укладання шлюбу. Особи, які не можуть перебувати у шлюбі між собою. Порядок реєстрації шлюбу. Шлюбний договір: поняття та порядок укладення. Припинення шлюбу. Розірвання шлюбу через державні органи реєстрації актів цивільного стану та за рішенням суду. Режим окремого проживання. Визнання шлюбу недійсним за рішенням суду. Особисті немайнові та майнові права подружжя. Особиста приватна власність дружини, чоловіка. Спільна сумісна власність подружжя. Право на утримання (аліменти).
Тема 26. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей	Учень/учениця: застосовує поняття і терміни: дитина; батько; матір; описує особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей; підстави позбавлення батьківських прав; характеризує майнові права батьків і дітей; правові наслідки позбавлення батьківських прав; аналізує правові ситуації на основі положень сімейного законодавства.	Порядок реєстрації народження дитини. Особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей. Майнові права батьків і дітей. Взаємне утримання (аліменти). Позбавлення батьківських прав: підстави та правові наслідки.
Тема 27. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування	Учень/учениця: називає шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; застосовує поняття і терміни: усиновлення; опіка і піклування; патронат, прийомна сім'я; описує порядок усиновлення дитини; права та обов'язки усиновлювача та усиновленого; права та обов'язки опікуна та піклувальника; розрізняє опіку та піклування; усиновлення та патронат.	Усиновлення. Усиновлювачі. Порядок усиновлення. Права та обов'язки усиновлювача та усиновленого. Опіка та піклування. Права дитини, над якою встановлено опіку чи піклування. Права та обов'язки опікуна та піклувальника. Патронат над дітьми. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.

Практичні заняття: 1. Шлюб неповнолітніх. 2. Судовий захист прав подружжя.		
Повторення й узагальнення		
Розділ 5. Земельне право України		
Тема 28. Загальна характеристика земельного права	Учень/учениця: <i>називає</i> предмет правового регулювання земельного права; суб'єкти та об'єкти земельних відносин; <i>застосовує поняття і терміни:</i> земельне право; категорії земель; <i>описує</i> структуру Земельного кодексу України; принципи земельного законодавства; <i>розрізняє</i> категорії земель за цільовим призначенням.	Предмет правового регулювання земельного права. Земельний кодекс України. Принципи земельного законодавства. Земельні правовідносини. Суб'єкти та об'єкти земельних відносин. Категорії земель України за цільовим призначенням.
Тема 29. Право власності на землю	Учень/учениця: <i>називає</i> суб'єкти права власності на землю; <i>застосовує поняття і терміни:</i> земельна ділянка; добросусідство; сервітут; оренда; <i>описує</i> правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства; форми та види права власності на землю; підстави і процедуру встановлення та припинення земельного сервітуту; <i>характеризує</i> права та обов'язки землекористувачів; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень земельного законодавства.	Земельна ділянка. Суб'єкти права власності на землю. Правовий режим власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства. Форми та види права власності на земельну ділянку. Права та обов'язки власників земельних ділянок. Добросусідство. Право земельного сервітуту. Види права земельного сервітуту. Встановлення та припинення земельного сервітуту. Користування землею. Право постійного користування. Оренда та її види. Права та обов'язки землекористувачів.
Тема 30. Набуття та реалізація права на землю. Захист права власності на землю	Учень/учениця: <i>називає</i> підстави набуття та припинення права на землю; органи, що розглядають земельні спори; <i>застосовує поняття і терміни:</i> набувальна давність; примусове відчуження земельних ділянок; земельні спори; <i>описує</i> підстави виникнення права власності та права користування земельною ділянкою; підстави припинення права власності на земельну ділянку; порядок вирішення земельних спорів; відповідальність за порушення земельного законодавства; <i>аналізує</i> правові ситуації на основі положень земельного законодавства.	Підстави набуття права на землю. Порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами. Набувальна давність. Набуття права власності на земельні ділянки на підставі цивільних правочинів. Підстави припинення права власності на земельну ділянку та користування нею. Підстави примусового припинення прав на земельну ділянку. Викуп земельних ділянок для суспільних потреб. Примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності. Земельні спори. Органи, що розглядають земельні спори.
Практичне заняття: Юридична відповідальність за порушення норм земельного законодавства.		
Повторення й узагальнення		
Підсумкове узагальнення		